

Obhajoba starobylosti židovské ústavy podle Josepha Flavia

Štěpán Lisý

A defense of the ancient character of the Jewish Constitution according to Josephus Flavius

In the article, the author discusses the criteria according to which Jews and Greeks assessed the antiquity of constitutions. The claims of the Greeks were based on the observation of the laws of Sabbath, which did not prove to Jews in contact with other peoples and does not apply to ancient peoples who have durable and proven laws. As a solution, the Greeks have advised the Jews to change their laws or adopt a more resilient constitution. In contrast, Flavius assesses the antiquity of the Jewish constitution according to the belief in one God and the way of life of the people, which is true and oldest only to Jews. As evidence, many Greek philosophers, most notably Plato, taught the truth about God and imitated Moses. The laws of theocracy are, according to Flavius, identical with God's commandments in the Torah, in which the way of life is based on the beliefs of biblical authors. Polybius and Flavius judge the antiquity of constitutions according to different criteria. While Polybius asks what past rulers did right, when people felt safe, their country prospered, and how we can learn from our previous experiences, Flavius is convinced that in order to ensure the safety of the people and to establish prosperity for the land, the wise ruler must obey God's laws.

V předložené studii se zabývám otázkou starobylosti Židů, o níž pojednává Titus Josephus Flavius (37– asi 100 n. l.) ve stejnojmenném traktátu nazývaném též jako polemika proti Apiónovi.¹ Cílem předkládané studie je poskytnout odpověď na otázku, podle jakých kritérií Židé a Řekové posuzovali starobylost. Z antických pramenů se dozvídáme, že učenci starověkých národů považovali rozličné ústavy, zákony či způsoby života za starobylé. Uvedené zdůvodnění se ukazuje natolik přesvědčivé, že je důvodem k napodobování starobylého ústavního zřízení, zákona či způsobu života.

Nicméně u moderních badatelů se velmi zřídka setkáváme s konkrétním vysvětlením, který by objasňovalo kritéria, podle nichž například řeč-

1 V celé kapitole se odkazují k edici: *Flavii Iosephi opera*, vol. 5, 1889, Φλαυίου Ἰωσήπου περὶ ἀρχαιότητος Ἰουδαίων λόγος, *De iudeorum vetustate sive Contra Apionem*, Benedict Niese (ed.), Berlin: Weidmann, 1892. Přístupná v databázi: <http://catalog.perseus.org/catalog>. Citace v textu uvádím podle Josephus Flavius, *O starobylosti Židů, Můj Život*, úvodní studii napsali, přeložili a poznámkami opatřili Růžena Dostálová a Stanislav Segert, Praha: Arista, Baset, Maitrea, 2006.

tí učenci poznali, že Židé jsou mladým národem.² Jeden z důvodů je, že někteří badatelé Flaviovi v uvedeném tvrzení nedůvěřují. Například John Barclay považuje Flaviovo tvrzení za polemický konstrukt.³ Narozdíl od něj se domnívám, že Flavius považoval starobylost za skutečný problém, s nímž se v polemice reálně potýkal podobně jako Platón v dialogu *Tímaios*,⁴ což byl ostatně důvod, proč využil jeho argumentu.⁵

U Flavia je tímto kritériem spojení víry a náboženská praxe. Židovská zbožnost (*eusebeia*), což je dle Flavia náboženská praxe založená na společně vyznávané víře (doktríně), je základem *theokracie*. Přijetí pravdivého mínění o bohu a správného způsobu života bylo hlavní kritérium, podle něhož Flavius posuzoval politický status občanů v židovském ústavním zřízení (*politea*). V rámci výkladu ústavy přesvědčuje Řeky o pravosti víry (*orthē doxa*) svých předků. V kontextu řeckého politického myšlení byl vznik takového ústavního zřízení obtížně vysvětlitelný. Aby Flavius mohl Řekům alespoň přiblížit charakter theokracie, vybral si jako vzor takový řecký výklad ústavy, který se nejvíce shodoval s židovskou vírou v boha.

Z různých výkladů si nakonec vybírá Platónův výklad dokonalého státu, který nepodléhá změnám. Zatímco starobylost židovského národa dokazuje prostřednictvím svědků pocházejících od okolních národů, starobylost židovské ústavy posuzuje podle povahy boha, která je pravá a nejstarší pouze u Židů. Jako důkaz uvádí, že mnozí řečtí filosofové, nejvíce pak Platón, učili pravdivě o bohu a že se v tomto názoru inspirovali u Mojžíše. Zákony theokracie jsou podle Flavia totožné s božími příkázáními v Tóře, v nichž je způsob života založen na víře biblických autorů.⁶ Ve své obhajobě Flavius uvádí, že Řekové pomlouvají Židy, neboť tvrdí, že jsou mladým národem a že jim jejich zákon ukládá špatné zvyky.

2 Srv. CA I, 1–4

3 Josephus Flavius, „Against Apion – Translation and Commentary by John M. G. Barclay“, in: Steve Mason (ed.), *Flavius Josephus – Translation and Commentary*, sv. 10, Leiden, Boston: Brill, 2007, 6, pozn. 18; (pro širší kontext viz s. 8–12). Srv. Shaye J. D. Cohen, „History and Historiography in the Against Apion of Josephus“, *History and Theory*, sv. 27, Beiheft 27: Essays in Jewish Historiography, 1988, č. 4, 1–11.

4 Platón, *Tim.* 22c–23c.

5 CA I, 10–11.

6 Gn 14,19; Jr 10,11; Jon 1,9.

Otázkou zůstává, na základě čeho Řekové k takovému závěru dospěli. Pokud by totiž neexistovala jasná kritéria pro posuzování starobylosti, měli bychom důvod se domnívat, že se ze strany Řeků může jednat například o pomluvu nebo protizidovský postoj, jak se domnívají někteří moderní badatelé.⁷ Avšak u řeckých autorů nacházíme konkrétní kritérium, na jehož základě byli schopni posoudit starobylost tehdejších ústavních zřízení, tudíž se zdá, že bychom pomluvu v tomto konkrétním případě mohli vyloučit.

Z řeckých historiků se v této studii zaměřím na Polybia z Megapole (asi 200–118 př. n. l.) a to ze dvou důvodů. Zaprvé Flavius považuje Polybia za důvěryhodného historika a zadruhé oba pojednávají o vzniku nejlepšího ústavního zřízení (*politeia*). U Polybia je hledisko určené Platónovým výkladem o přirozeném průběhu změny ústavních zřízení. Polybios sdílel Platónovo přesvědčení o přirozeném koloběhu rozmachu a úpadku státu, což dokládá ve svých *Dějínách* vybranými událostmi z historie.⁸

Podobně jako jiní Řekové také Polybios považoval za hlavní příčinu úspěchu či neúspěchu při každé události uspořádání ústavy. Jednoduše řečeno, pokud se ústava dlouhodobě osvědčovala při náhlých změnách, považovali ji Řekové za odolnou a lid, který podle ní původně jednal, za starobylý. Podle názoru Řeků ústavní zřízení Židů odolné není, protože jejich zákony neumožňují dlouhodobé přežití obyvatel. Svá tvrzení opakovaně dokládali zákonem o zákazu nošení zbraní během dne odpočinku. Židé totiž v určité době dávali přednost dodržování božích přikázání a odmítali bránit svůj život, na což shodně poukazují nejenom řečtí, ale i židovští autoři.

Podle řeckých autorů zmíněný zákon ukládá občanům špatné zvyky, poněvadž nezajišťuje jejich bezpečí. Na základě kritéria odolnosti, jehož nejlepším zkušebním kamenem je dlouhý čas, Řekové dospěli k závěru, že židovské ústavní uspořádání je časem málo prověřené, a proto není odolné při náhlých vnějších a vnitřních změnách, stejně tak při styku s jinými lidmi. Z tohoto důvodu považovali obyvatele jednající podle zákonů, jako byla boží přikázání v Mojžíšově zákoně, za mladé. Jako řešení Řekové

7 Peter Schäfer, *Judeophobia: attitudes towards the Jews in the ancient world*, Cambridge – London: Harvard University Press, 1997, 1–11, 197–211.

8 V celém článku užívám následující edici: Polybius, *Historiai (Historiae)*, Theodorus Büttner-Wobst (ed.), Leipzig: Teubner, 1893–1904. Přístupná v databázi: <http://catalog.perseus.org/catalog>. Pro citace v textu užívám českého překladu Polybios, *Dějiny I–IV*, přeložil Pavel Oliva, Praha: Arista, Baset, Maitrea, 2011.

doporučovali Židům, aby své zákony změnili nebo přijali odolnější ústavní zřízení. V následujících částech se pokusím navrhovanou hypotézu doložit kokrétními fakty, postupně představím kritéria pro posuzování starobylosti u Flavia a Polybia včetně závěrečného srovnání.

Kritéria pro posuzování starobylosti ústavy podle Josepha

Flavia

Důvodem sepsání traktátu byl možný *neúspěch* Flaviova rozsáhlého dějepisného díla, v němž poprvé obhajoval starobylost židovského národa. Historie, stejně tak židovská historie, u něho začíná od stvoření. Významným předělem je potom vyvedení Židů z Egypta a jejich usazení v bohem zaslíbené zemi.⁹ Jakým způsobem Flavius dospěl k číslu pět tisíc, se dozvídáme v průběhu traktátu. Období počínaje stvořením až po smrt Mojžíšovu trvalo tři tisíce let, zbylých přibližně dva tisíce let podle Flavia trvalo židovské ústavní zřízení.¹⁰

Tvrzení Řeků, že významní řečtí historikové nepovažovali ani za vhodné se o židovském národě zmínit, podle Flavia o ničem nevypovídá, neboť sami Řekové přiznávají, že jsou národem mladým.¹¹ V tomto bodě se Flavius odlišuje od starší odpovědi, která se dochovala v knize *Aristeově*: „[Král] se zeptal Démétria: ‚Jak je možné, že žádného historika nebo básníka nenapadlo zmínit tak dokonalá a významná díla?‘ Onen odpověděl: ‚Protože to zákonodárství je posvátné a pochází od boha! Mnozí se již o to také snažili, byli však od boha trestáni, a tak od svého plánu pak opustili.‘“¹² Při srovnání obou autorů nacházíme podobnou námitku: Pokud jsou Židé starobylý národ, což dle nich dokládají Mojžíšovy dokonalé zákony prověřené dlouhým časem, jak je možné, že se historikové ostatních národů o nich nezmiňují? Zatímco autor knihy *Aristeovy* jako důvod uvádí boží zákaz, Flavius říká, že řecká historiografie je velmi mla-

9 CA I, 1–4.

10 CA I, 36: „Zde je důkaz největší přesnosti: naši kněží jsou už dva tisíce let v zápisech po generace uvádění od otců k synům.“ (cit. podle Flavius, *O starobylosti*, 24). Srv. CA II, 226.

11 CA I, 7. Podle jiných autorů jsou Řekové mnohem starší. Srv. Diodóros Siculus, *Bibliotheca Historica* I, 24, 2.

12 *Aristeas* 312–313. (cit. podle: *Knihy tajemství a moudrosti. Mimobiblické židovské spisy: pseudepigrafy*, sv. I, Praha: Vyšehrad, 1998, 76).

dá a dokládá, že se starověcí historici, například Egypťané, Foiničané a Chaldejci, o Židech a jejich zákonech zmiňují.¹³

Podle Flavia židovský národ není mladý, jak tvrdí někteří Řekové, ale je starobylý, což dokládá podání židovské historie, které je mnohem spolehlivější než řecké. Spolehlivost židovských autorů spočívá v jednotném názoru na výklad historie. Idea historie dle Flavia odpovídá židovskému výkladu dějin, který je pravdivý na rozdíl od řeckého, protože historické knihy Židů jsou považovány za projev boží vůle. Aby vynikla „unikátnost“ autorů židovských historických knih, Flavius Řekům objasňuje, co znamená zjevení boží vůle v lidských knihách, neboť zjevení, jak sám tvrdí, řečtí autoři neznají, řecké historické knihy jsou totiž výsledkem lidského myšlení.¹⁴ Flavius si uvědomoval, že Řekové přistupují ke svým knihám odlišným způsobem, tudíž nemělo smysl v diskusi s nimi přinášet theologická zdůvodnění jako autor knihy *Aristeovy*.

Nedílným tématem vedle obhajoby starobylosti ústavy je výklad židovského pojetí boha. O jaké pojetí boha se jedná, vysvětluje Flavius při popisu vzniku židovské ústavy, charakteristiky zákonodárce a unikátní formy politického zřízení (*theokracie*): „Mojžíš ukázal, že bůh je jeden, nezrozený, po věčný čas nezměnitelný, krásou vyniká nad každou smrtelnou podobu, nám poznatelný jen projevy své moci, ale nepoznatelný ve své podstatě.“¹⁵ Uvedené pojetí vyznívajícím jako článek víry určuje charakter celého Josephova traktátu a rozvádí víru biblických autorů. Pojetí boha u Židů je v každém ohledu odlišné od pojetí u Řeků. Podle Flavia je u Řeků bohů nespočet, rodí se, podléhají změnám, stárnou, jsou sexuálně nezdrženliví, podobní smrtelníkům, poznatelní, mohou lidem dokonce sloužit atd.¹⁶ U Řeků si každý „může svévolně zakládat nové svatyně, ačkoli lidé

13 CA I, 70–72 a 215.

14 CA I, 37–45.

15 CA II, 167 (Flavius, *O starobylosti*, 83).

16 CA II, 236–248. Flaviův popis odpovídá tomu, co běžně popisuje jeho současník Gaius Plinius Secundus (23–79 n. l.) v *Naturalis historiae libri XXXVII*. Plinius uvádí, že lidé přiřazovali významné vědce, vynálezce a lékaře k bohům (XXV, 1; XXIX, 1). U lékařů bylo důvodem, že uzdravovali a někdy prý dokonce oživovali mrtvé jako Aeskulap, který, přestože za to byl od bohů potrestán, měl svůj chrám a byl přijat mezi bohy (XXIX, 1–2, 6). Pravděpodobnější je, že léčil raněné během války, dodává Plinius. Popis přiřazování lékařů k bohům u řeckých a římských autorů se shoduje s popisem ve Skutcích apoštolských, kde jsou Pavel a Barnabáš uctíváni jako bohové, protože uzdravili chromého (Sk 14,8–18).

by měli stále zachovávat *neměnnou víru v boha a neměnný způsob projevů úcty k němu*," popisuje Flavius.¹⁷ Po charakteristice řeckých bohů se Flavius táže:

Co je příčinou takové nepřírozené situace a takové nedbalosti v náboženských záležitostech? *Myslím, že je to tím, že jejich zákonodárci nepochopili od začátku pravou povahu boha* a pokud ji byli do určité míry schopni pochopit, neuměli ji přesně definovat a přizpůsobit ji celé ostatní zřízení své obce.¹⁸

Flavius v uvedeném popisu vychází z předpokladu, že každé ústavní zřízení určuje povaha boha a způsob jeho uctívání. Zatímco u Židů jde o pravou a neměnnou povahu boha, stejně tak o *pravý* a neměnný způsob jeho uctívání, u Řeků musí jít o nepravou (falešnou) povahu boha, od něhož se odvíjí i nepravý způsob jeho uctívání. Nepřírozenou situaci a nedbalostí v náboženských záležitostech Řeků má Flavius na mysli proměňující se představy o bohu, stejně tak způsob jeho uctívání. Když Flavius hovoří o konceptu pravého boha předpokládá spolu s tím existenci *idolatrie*. Zřízení řeckých obcí je založené na modloslužbě, což se podle Flavia projevuje vírou v nepravého boha, stejně tak nepravým způsobem jeho uctívání. K pravdivému názoru na boha, to znamená k židovskému mínění,¹⁹ došli někteří řečtí filosofové, což byl hlavní důvod, proč „odvrhli“ vše, co se s ním neshodovalo:

Apollónios Molón patří k lidem nerozumným a zaslepeným, ale těm z řeckých filosofů, kteří došli k pravdivým závěrům, neuniklo nic z toho, co bylo výše řečeno, a dobře rovněž znali bezduchý a suchý alegorický přístup. Proto rovněž pohrdali uvedenými představami o bozích a společně s námi přijali pravdivé a náležité mínění o bohu. To vedlo i Platóna k názoru, aby nepřijal do své obce žádného básníka, a vylučuje z ní i Homéra poté, co ho pochvalně ověnil a pomazal vonnými oleji, aby svými bájemi nevymazal správný názor na boha. Platón napodobuje našeho zákonodávce nejvíce ze všech filosofů tím, že stejně jako náš způsob výchovy ukládá občanům, aby se všichni dokonale naučili zákonům, tak názorem, že obec nemá náhodně přijímat cizince. I on dbal toho, aby jeho stát zůstal čistým zřízením občanů, kteří setrvávají při svých vlastních zákonech. Apollónios nic z toho nevzal v úvahu a obvinil nás, že nepřijímáme mezi sebe lidi, kteří přijali jiné mínění o bohu, a že se nechceme stýkat s lidmi, kteří dávají přednost jinému způsobu života. [...] My nechceme napodobovat zvyky jiných, ale rádi mezi sebe přijímáme ty, kteří chtějí žít jako my.²⁰

17 CA II, 253 (Flavius, *O starobylosti*, 95).

18 CA II, 250 (Flavius, *O starobylosti*, 94–95). Zdůraznění Š. L.

19 Srv. CA II, 190–2.

20 CA II, 255–261 (Flavius, *O starobylosti*, 95–96). Zdůraznění Š. L.

Přijímání jiných lidí, kteří chtějí žít jako Židé, by podle Flavia mělo spočívat v přijetí pravdivého mínění o bohu a stejného způsobu života. Dle Flavia: „[...] každý člověk má vzdávat bohu úctu podle svého vlastního přesvědčení, nikoliv z přinucení.“²¹ Zdá se, že kdo se dobrovolně rozhodl splnit tyto dva požadavky, byl považován za Žida a stal se součástí židovského národa. Protože podle Flavia původ člověka není jediné kritérium: „[...] zákon laskavě přijímá všechny, kteří k nám přijdou s přáním žít podle našich zákonů. Předpokládá totiž, že vzájemná blízkost *nespočívá pouze v původu*, ale i ve způsobu života.“²²

Flavius byl nejspíše přesvědčen, že židovský národ nejprve tvořili lidé stejného původu, k nimž se později připojovali další jako konvertité.²³ K tomu, aby se člověk mohl stát Židem, nebyl podmínkou způsob života na společném území jako u Egyptanů,²⁴ neboť Židé v této době byli roztroušeni v mnoha zemích a mluvili rozličnými jazyky,²⁵ na rozdíl od Athéňanů, které naopak společný jazyk a původ mimo jiné spojoval.²⁶

Z toho vyplývá, že podle Flavia Židy spojovala především společně vyznávaná víra a náboženská praxe. Flavius ve svém popisu vychází z předpokladu, že v každé obci, tzn. židovské i nežidovské, občané sdílí nějaké mínění o bohu, s nímž je nedílně spjatý způsob jeho uctívání, společně se způsobem života podle zákonů, který pochází od boha (bohů).²⁷ K židovskému mínění o bohu, které je jediné pravé a všem Židům společné, mohou dojít dle Flavia nápodobou i obyvatelé jiných zemí, například Platón. Zatímco Platón představuje vhodný příklad napodobování židovského způsobu života založeného na pravém učení (*orthen doxa*) o bohu, Homér ztělesňuje spíše postoj „heretika“, poněvadž dle Flavia věří falešným představám o bohu, o nichž učí báje (*mythoi*). Napodobování židovského ústavního zřízení (*politeia*) je v podstatě totéž, co judaizace nežidovských obyvatel. Popisovaná praxe přijímání nových občanů (*politai*) se v ničem neliší od procesu konverze Nežidů.

21 Flavius, *Vitae*, 113.

22 CA II, 210 (Flavius, *O starobylosti*, 89). Zdůraznění Š. L.

23 Srv. CA I, 1.

24 Herodoti *Historiarum* II, 18.

25 CA I, 33. Též Sk 2,5–11.

26 Srv. Herodoti *Historiarum* VIII, 144.

27 Podobný přístup nachází Cohen u Filóna. Srv. Shaye J. D. Cohen, *From the Maccabees to the Mishnah*, Philadelphia: Westminster Press, 1987, 61.

V otázce nápodoby Flavius naráží na obecně přijímaný princip, kdy se mladší národy učí nápodobou od starobyklých, neboť jejich ústavní zřízení je časem prověřené, a proto je považováno za odolnější a dokonalejší. Avšak v případě Židů dlouhý čas nedokazuje pouze dokonalost zákonodárce (Mojžíš), ale i dokonalost „zvěsti o bohu, kterou nám zanechal“, říká Flavius, což není nic jiného než víra biblických autorů.²⁸ Flavius brání židovský způsob života a odmítá názor, že by Židé měli napodobovat starobylé národy. Podle Flavia Židé zachovávají nejstarší způsob života (zákon), který by měly napodobovat ostatní národy, protože židovská náboženská praxe je založená na pravé víře v boha (doktríně), což dle něho potvrzují už první řečtí filosofové:

Poněvadž se všeobecně věří, že nejbezpečnějším zkušebním kamenem všech věcí je dlouhý čas, dovolávám se i já času jako svědka dokonalosti našeho zákonodárce i dokonalosti zvěsti o bohu, kterou nám zanechal. Ve srovnání s dobou, kdy žili jiní zákonodárci, uplynul od doby jeho života nekonečný čas a každý mohl shledat, že se naše zákony po celou tu dobu osvědčovaly a že všichni ostatní lidé se je snažili více napodobovat. První řečtí filosofové zdánlivě zachovávali otcovské tradice, ale ve svých dílech a ve své filosofii se řídili vzorem našeho zákonodárce, měli stejný názor o bohu, učili střídmemu životu a vzájemné družnosti. Nejenom oni, ale i jejich lid už dávno napodobuje naši zbožnost. Neexistuje žádné řecké město ani barbarský národ, kde by se podle našeho vzoru neujal zvyk volného sedmého dne nebo kde by se nezachovávaly posty, rozsvěcování světel a mnoho našich zvyklostí týkajících se stravy. Snaží se napodobovat i naši soudržnost, naši ochotu podělit se o majetek s jinými, naši pracovitost v řemeslech a naši pevnost při obraně zákona v dobách tísně. Nejodvůhodnější je, že zákon si zachoval platnost svou vlastní silou bez svůdného slibu budoucích rozkoší, a stejně jako bůh vešel ve známost po celém světě, tak se mezi lidmi rozšířil i zákon.²⁹

V diskusi o starobylosti vidíme, že Židé opakovaně poukazují na skutečnost, že existují Nežidé, kteří mají stejné mínění o bohu a zachovávají způsob života jako Židé. Podle Flavia tímto způsobem napodobují židovskou zbožnost (*eusebeia*) a jen předstírali, že zachovávají způsob života svých předků.³⁰ Z citované pasáže je patrné, že se židovský způsob života prosadil nejenom u Řeků, ale i u barbarů.³¹

28 CA II, 279 (Flavius, *O starobylosti*, 98).

29 CA II, 279–284 (Flavius, *O starobylosti*, 99).

30 Srv. pojetím zbožnosti (εὐσεβεία) u Plútarcha. Plútarchos, *De supersticione*, 169b–c; 171e–f.

31 Srv. Filón, *De vita Mosis II*, 18–23.

Židovské zákony (*nomoi*) se dle Flavia dlouhodobě osvědčují, a proto se je všichni ostatní lidé snažili napodobovat. Uvedená teze měla být patrně hlavním argumentem při přesvědčování Řeků. Pokud mnohé národy už dávno napodobují židovskou zbožnost, dokazuje to, že jsou židovské zákony časem prověřené a osvědčily se při pohromách, styku s jinými národy a politických otřesech nejenom Židům, ale i jiným národům. Pokud by Židé přistoupili na tvrzení, že jejich ústava nepochází z dávnověku a jsou mladým národem, nezbyvalo by jim patrně nic jiného, než začít napodobovat zákony a zvyky starobylejších národů, aby si jako oni zajistili politickou stabilitu, bezpečí a prosperitu. Ale v tomto řešení Židům zabraňoval především strach z porušení božího zákona.³²

Podle Flavia by způsob života podle jiného zákona vedl k modloslužbě, což by v praxi znamenalo napodobovat jiný způsob života založený na nesprávném mínění o bohu: „Kdyby se všichni řídili egyptskými zvyky, přišel by svět spíše o lidi a byl by plný divokých šelem, které oni chovají v přesvědčení, že to jsou bozi.“³³ Aby Židé nakonec došli k věčné odměně,³⁴ nezbyvalo jim nic jiného, než ostatním národům opakovaně dokazovat, že se jejich zákony v minulosti osvědčovaly, což by potvrzovalo, že jsou starobylým národem. Hlavním důvodem, proč tak činili, bylo, že nemohli napodobovat jiné starobylejší národy. Řečeno slovy Flavia, nemožnou jako Řekové měnit mínění o bohu ani způsob života, protože jim to nedovolují boží přikázání (Tóra).³⁵

Zbývala jim tedy jediná možnost, a to dokazovat, že jejich ústava je jedna z nejstarších, což ale znamenalo přinést důkazy o tom, že jejich zákony jsou časem prověřené a že existují národy, které je napodobují a tím postupně přesvědčovat další, aby začali napodobovat židovskou zbožnost, totiž aby přijali pravdivé mínění o bohu a židovský způsob života, který je na něm založený, jako Šabat, dietární předpisy atd.³⁶ Prosazování židovské

32 CA II, 277. „I kdybychom měli přijít o bohatství, o naše města a ostatní statky, náš zákon zůstane věčný. Žádný Žid se nemůže vzdálit tak daleko od své vlasti, ani se nebude tak bát přísného pána, aby se především nebál zákona.“ (Flavius, *O starobylosti*, 98).

33 CA II, 139 (Flavius, *O starobylosti*, 79).

34 CA II, 218. „[...] kdo bude celý život dodržovat zákony a kdo za ně bude ochoten v případě nutnosti i položit život, dá bůh znovuzrození a lepší život v koloběhu času.“ (Flavius, *O starobylosti*, 79).

35 Srv. CA I, 42. (Flavius, *O starobylosti*, 24).

36 Srv. Filón, *De vita Mosis II*, 12–25.

doktríny, stejně tak židovské náboženské praxe, je podle Flavia relativně úspěšné, navíc se zdá, že židovský zákon (Tóra) pocházející od boha má *univerzální platnost*.

V tomto ohledu nebyl Josephův výklad ojedinělý, nýbrž je v souladu s Filónovým pojetím univerzální obce založené na božích zákonech shodných se zákony přírody, jejíž obyvatelé jsou držitelé univerzálního občanství a zachovávají univerzální náboženskou praxi. Například o Šabat Filón hovoří jako o svátku veškerenstva.³⁷

Jak Řekové došli k závěru, že jsou Židé mladým národem?

V následující části ukáží na příkladu, že Řekové měli důvod se domnívat, že židovský národ je mladý. Jedná se o klíčovou událost, kterou popisuje nejenom Flavius, ale také autoři První a Druhé knihy Makabejské. Knihy Makabejské popisují situaci, kdy se část Židů rozhodla přijmout ústavní zřízení Seleukovců (312–63 př. n. l.). Na základě těchto kroků mohly okolní národy včetně Řeků dospět k závěru, že se Židé rozhodli přijmout jiné odolnější zákony, neboť jejich původní se při styku s jinými národy neosvědčovaly.

Zmíněná interpretace zapadá do kontextu tehdejšího řeckého politického myšlení a bude srozumitelnější, když nejprve ukážeme, jakým způsobem napodobovaly a přijímaly zákony jiní obyvatelé v přibližně stejném období. Polybios ve svých *Dějínách* popisuje vzestup Achajského spolku těmito slovy:

Pokud se týká Asie a Egypta, postačí se jimi zabývat až od doby, kterou jsem právě uvedl, protože jejich starší historii již vylíčil mnoho autorů a všichni ji znají. V naší době je osud ničím neobvyklým a nečekaným nepostihl tak, aby bylo třeba se o uplynulých událostech zmínit. Pokud se však týká Achajského spolku a Makedonského království, bude namísto vrátit se krátce do minulosti, protože Makedonie zcela zanikla a Achajové [...] zaznamenali v naší době pozoruhodný rozmach a vnitřní soudržnost. V minulosti se mnozí pokoušeli Peloponnésany sjednotit, nikdo však nedokázal uspět, protože všichni se snažili realizovat svou nadvládu, nikoli společnou svobodu. V naší době však bylo v tomto směru dosaženo takového pokroku a tak významného úspěchu, že nejen vytvořili spojenecké a přátelské společenství, nýbrž mají tytéž zákony i míry, váhy a mince a také společné úředníky, členy rady a soudce. A vůbec celý Peloponnésos netvoří jediné město jen proto, že jeho obyvatelé nejsou obklopeni tímiž

³⁷ Filón, *De opificio mundi*, 143 a 89. Srv. Sand, *Jak byl vynalezen židovský národ*, 170–244.

hradbami, ale jinak mají ve svém celku i v jednotlivých městech všechno stejné a shodné. Především není bez zajímavosti seznámit se s tím, jak a jakým způsobem ovládlo jméno Achajů celý Peloponnésos. Ti, kteří jsou od počátku nositeli tohoto *starobylého* pojmenování, nevnikají ani rozsahem svého území či počtem měst, ani bohatstvím, ani hrdinstvím svých občanů. Vždyť Arkadové a právě tak Lakónové je množstvím občanů a velikostí země daleko předčí. A ti také nebyli nikdy ochotni žádnému z Řeků přenechat své prvenství ve statečnosti. Jak a proč jsou tedy oni a ostatní Peloponnésané spokojeni s tím, že *přijali ústavu a pojmenování* Achajů? Nebylo by zřejmě na místě a bylo by nesprávné tu hovořit o osudu. Spíše je třeba hledat příčinu, neboť bez ní se zřejmě nemůže nic obvyklého ani neobvyklého přihodit. A ta spočívá podle mého mínění v tom, že nelze nalézt dokonalejší a jasnější uspořádání rovnoprávnosti, svobody slova a vůbec opravdové demokracie než to, které mají Achajové. Někteří z Peloponnésanů se k němu připojili ochotně, mnoho jiných na základě přesvědčování a úvahy. Další byli připojeni násilím, když se naskytlá příležitost, ale záhy také ti, kteří přistoupili z přinucení, projeví svou spokojenost. Staří členové nemají totiž žádnou výhodu, nově přijímaní jsou jim ve všem postavení naroveň, program se rychle uskutečňuje na základě dvou nejmocnějších opor, rovnosti a shovívavosti.³⁸

Polybios objasňuje, proč Makedonie zcela zanikla a Achajové zaznamenali v jeho době pozoruhodný rozmach. Stručná odpověď by zněla, Achajové měli odolnější ústavní zřízení, které dlouhodobě zajišťovalo rozmach, při zachování rovnosti i pro nové členy spolku, což postupně potvrzovali také ostatní Peloponnésané. Důležitou roli při přijímání ústavy a pojmenování hrála *starobylost*, která byla jakousi zárukou, že obyvatelé přijmou dokonalejší ústavní zřízení oproti původnímu, což znamená, že nově přijatá ústava bude prověřenější a odolnější. Bude zajišťovat vnitřní soudržnost občanů, stabilitu politického zřízení a bezpečí obyvatel.

Zdá se, že toto mohlo být hlavní kritérium při přijímání ústavy. Podle Polybia se v případě ústavního zřízení Achajů jednalo o skutečnou demokracii, neboť byla založena na rovnoprávném uspořádání starších a mladších členů spolku. Spolek byl jedinou obcí, měl společnou administrativu, což se v každodenním životě projevovalo například užíváním společné měny. Občané spolku měli všechno stejné a shodné včetně svatyně, zvyků a zákonů, jak dodává Polybios o něco dále:

Řecké obce ležící na tomto území (Itálie) byly postiženy vražděním, vzpourami a všemožnými výtržnostmi. V té době přicházela z mnohých částí Řecka poselstva, aby dosáhla příměří, a byli to Achajové, na něž tyto obce spoléhaly a jimž svěřily úkol skoncovat se stávajícími pohromami. A nejenže v této době *přijímaly* achajské uspořádání,

38 Polybios, *Historiái* II, 37,6 – 38,9. (Polybios, *Dějiny I*, 135–137).

nýbrž za nějaký čas začali zcela *napodobovat* jejich ústavu. Občané Krotónu, Sybaridy a Kaulónie navázali vzájemné styky a uzavřeli spojenectví. Nejprve založili svatyni Dia Homaria a místo, kde konali zasedání a porady, potom přijaly zvyky a zákony Achajů a rozhodli se zařídit podle nich svou ústavu.³⁹

V citovaném textu Polybios popisuje dvě odlišné věci. Zaprvé jeho slova „přijímání achajského uspořádání“ označují způsob, jakým se obce stávaly součástí achajského spolku. Zadruhé slova „napodobování achajské ústavy“ odkazují na způsob, jakým obce vytvářely spolky po vzoru Achajů, aniž by měly v úmyslu se stát součástí achajského spolku. Výsledná podoba spolku byla v obou případech totožná nebo velmi podobná. Prosperita, politická stabilita a zajištění bezpečí obyvatel achajského spolku pravděpodobně inspirovala další obce k *přijímání* nebo *napodobování* politického uspořádání, kde existovala společná svatyně, administrativa, zvyky a zákony.

Z Polybiova popisu je dobře patrné, že jedním z hlavních důvodů pro přijímání nebo napodobování achajské ústavy bylo vyhnout se pohromám, zajistit bezpečí obyvatel a nastolit prosperitu obce. Podobný důvod uvádí také autor První knihy Makabejské: „Pojďme a uzavřeme smlouvu s okolními pohany; vždyť v té době, co jsme se jich stranili, potkalo nás mnoho zlého“ (1Mak 1,11). Mohl mít autor citovaného textu na mysli přijímání ústavního uspořádání Seleukovců?

Klíčovou událostí bezpochyby bylo, kdy se část Židů rozhodla přijmout řecký způsob života,⁴⁰ zatímco druhá část byla k tomuto způsobu života přinucena.⁴¹ Popis zavádění řeckého způsobu života, který se nám dochoval v První i Druhé knize Makabejské, se velmi podobá Polybiově popisu přijímání achajského uspořádání, zejména když říká, že se někteří z Peloponésanů k němu připojili ochotně, zatímco jiní byli připojeni násilím.⁴² Podobně jako někteří obyvatelé Peloponésu přijala část Židů řecký způsob života ochotně, zatímco zbylá část Židů byla k tomuto způsobu života přinucena násilím. Autoři První i Druhé knihy Makabejské se spolu s Flaviem *shodují* na popisu tohoto rozhodujícího okamžiku.⁴³

39 Ibid. II, 39, 3–6.

40 2Mak 1,7; srv. 1Mak 1,11–13.

41 1Mak 1,41–63; srv. 2Mak 6,1–11.

42 Polybios, *Historiai* II, 38, 7.

43 1Mak 1,11–15; 2Mak 4,7–17. Přestože autor Druhé knihy Makabejské zmiňuje jako hlavní postavu kněze Jásona, z kontextu celé knihy je zřejmé, že se jednalo o větší sku-

Jaký byl výsledek politických kroků skupiny Židů, kteří ochotně přijali řecký způsob života? Jeruzalémský chrám byl přejmenován na chrám Dia Olympského (2Mak 6,1), čímž byla ustavena jednotná svatyně charakteristická pro seleukovské uspořádání.⁴⁴ Spolu s chrámem bylo postaveno kulturní centrum (*gymnasion*), byla zavedena řecká výchova (*efébeion*) židovské mládeže a jeruzalémská komunita byla postupně přeměněna v *polis* občanů, kteří přijali pojmenování Antiochejci v rámci ústavního uspořádání Antiocha IV. (asi 215–164 př. n. l.).⁴⁵ Všichni občané museli zachovávat stejné obyčeje, aby se stali jednotlým lidem, podobně jako obyvatelé Peloponnésu.⁴⁶ Důvodem výchovy bylo sjednocení způsobu života obyvatelstva, což přispívalo ke stabilitě politického zřízení.⁴⁷

Pavel Oliva se domnívá, že všechny změny souvisely se zápisem jeruzalémských obyvatel jako občanů Antiochie.⁴⁸ Zapsat v Jeruzalémě Antiochejské podle Petra Schäfera neznamenovalo nic jiného než propůjčení politického statusu členům *gymnasia* a *efébeia*.⁴⁹ Když autor První knihy Makabejské hovoří o uzavírání smlouvy s okolními obyvateli, znamená to patrně přijímání jiného ústavního zřízení a pojmenování za velmi podobných podmínek, se kterými se setkáváme u Peloponésanů.⁵⁰ Za těchto okolností Antiochos IV. neměl důvod takovému přání nevyhovět. Z Co-

pinu Židů. Srv. Josephus Flavius, *Antiquitates Judaicae* XII, 5, 1, 240n. Srv. Flavius, *De bello iudaico* I, 31–32.

44 Společná svatyně byla ustavena i na hoře Gerizím 2Mak 6,2.

45 2Mak 4,7–10.

46 1Mak 1,41–52; 2Mak 4,10–13; též 1Mak 1,14.

47 Např. podle Platóna by měla být výchova mládeže neměnná, aby zajišťovala trvalé zákony srv. *Nom.* 797a–c. Ideou o neměnnosti výchovy se Platón patrně inspiroval u Egyptanů srv. *Nom.* 799a–b. Srv. Popper, *Otevřená společnost*, vol. I, 56–57. Srv. CA II, 172.

48 Pavel Oliva, *Svět helénismu*, Praha: Arista, Epoque, 2001, 57.

49 Peter Schäfer, *Dějiny Židů v antice. Od Alexandra Velikého po arabskou nadvládu*, Praha: Věšhrad, 2003, 46.

50 Srv. s důsledky uzavírání smlouvy s Peršany pro Athéňany. Ze závěru odpovědi Athéňanů spartským poslům vyplývá, že pokud by Athéňané uzavřeli smlouvu s Peršany, museli by se vzdát všeho, co je spojovalo. *Herodoti Historiarum* VIII, 144: „Bylo ovšem docela lidské, že se Lakedaimonští obávali, abychom neuzavřeli smlouvu s barbarem. [...] Především a nejvíce spálené a zbořené sochy a obydlí bohů, které máme za povinnost spíše co nejvíce pomstít než uzavírat spojenectví s tím, kdo to učinil, dále pak společný původ a společný jazyk všech Řeků, společné chrámy bohů a společné oběti a stejné mravy. Nelze mít za to, že by Athéňané tyto věci zradili.“ (Hérodotos, *Dějiny*, 482). Zdůraznění Š. L.

henova výzkumu rovněž vyplývá, že Judský spolek (Judean League) iniciovaný Hasmonejskou dynastií (140 př. n. l. – 37 n. l.), který v pozdějším období tvořili kromě Židů také Iturejci a Idumejci, měl jednotný Hospodinnův kult, mínění o bohu, státní administrativu, způsob života, měnu a byl dle jeho názoru inspirován řeckým politickým uspořádáním.⁵¹

Podle autora První knihy Makabejské hlavním důvodem bylo vyhnout se hrozícímu nebezpečí od okolních obyvatel, což nakonec vedlo k uzavření smlouvy s okolními obyvateli. U Polybia jsme viděli, že jedním z hlavních důvodů pro přijímání nebo napodobování achájské ústavy bylo vyhnout se pohromám a zajistit bezpečí obyvatel země. V uvedeném kontextu je pochopitelné, proč se část židovského obyvatelstva rozhodla zajistit bezpečí svých obyvatel přijetím ústavního uspořádání Seleukovců, jež považovali za lepší.⁵²

Badatelé interpretují události První a Druhé knihy Makabejské buď jako výsledek protizidovských nařízení Antiocha IV. uvalených na židovské obyvatelstvo, anebo jako výsledek sporů uvnitř židovského obyvatelstva, respektive jako výsledek „helénizačních“ snah iniciovaných částí židovského obyvatelstva.⁵³ Ve výše uvedeném kontextu se druhá hypotéza ukazuje zatím jako pravděpodobnější. Kroky Antiocha IV. nemusíme nutně chápat jako uvalení protizidovských nařízení na židovské obyvatelstvo, nýbrž jeho snahy lze uspokojivě objasnit ve světle řeckého politického myšlení, které s největší pravděpodobností inspirovalo část židovského obyvatelstva (tzv. helénisty) k politickému jednání. Zatímco helénisté se snažili začlenit Jeruzalém jako *polis* do ústavního uspořádání Seleukovců, obránci božích přikázání proti tomu iniciovali vytvoření vlastního spolku po vzoru okolních obyvatel, jejichž občané sdíleli shodnou svatyni, způsob života, zákony, administrativu, měnu atp.⁵⁴

Připomeňme, že dle autora První knihy Makabejské jsou Židé a Sparťané nejenom spojenci, ale mají stejný původ, protože pocházejí z Abrahama

51 Cohen, *The Beginnings of Jewishness*, 109–139. Srv. Sand, *Jak byl vynalezen židovský národ*, 204.

52 Uvedená interpretace odpovídá postoji Josepha Flavia, který tvrdí, že Židé byli přátelé Antiocha IV. a při této příležitosti zmiňuje právě Polybia z Megapole. CA II, 8–84. Srv. 2Mak 4,7–9.

53 Schäfer, *Dějiny Židů v antice*, 52–53.

54 Srv. popisem Lykúrgovy ústavy a společných zvyků ve Spartě. Plútarchos, Lykúrgos, in: *Vitae parallelae* 4–19.

mova rodu (1Mak 12,5–23).⁵⁵ Jednání obou židovských skupin můžeme objasnit v kontextu řeckého politického myšlení a z výsledku vyvodit, že druhá skupina, bránící boží přikázání, byla při prosazování ústavního zřízení mnohem úspěšnější.

Autoři První a Druhé knihy Makabejské hovoří minimálně o dvou skupinách obyvatel. První část židovského obyvatelstva chtěla nastolit bezpečí a politickou stabilitu přijetím řeckého způsobu života a zcela odvrhla židovský zákon. Druhá skupina Židů věřila, že bezpečí a politická stabilita může být zajištěna pouze zachováváním božího zákona a bránila židovskou víru a způsob života dokonce změnou božího přikázání: „Proti každému, kdo proti nám začne válku, budeme bojovat i v den sobotní! Nedáme se všichni pobít, abychom jako naši bratří zemřeli v úkrytech.“ (1Mak 2,41).

Podle Flavia však jakékoli neuposlechnutí božího zákona bylo rovněž považováno za bezbožné jednání.⁵⁶ Židům, kteří se nechtěli dopustit bezbožného jednání, zbývala tedy jediná možnost, nechat se pobít, jak potvrzuje Flavius: „[...] je něco velkého a chvályhodného, jestliže existují lidé, kteří raději dají přednost dodržování zákonů a zbožného vztahu k bohu, než aby zachránili sebe a svou vlast.“⁵⁷ A právě důsledné dodržování božích zákonů by dle Flavia mělo dokazovat jejich dokonalost: „Lpíme-li na svých zákonech pro jejich vynikající vlastnosti, budiž nám přiznáno, že máme nejlepší zákony.“⁵⁸

Kritéria pro posuzování ústavy podle Agatharchida a Polybia

Výrok kněze Matitjáše, budeme bojovat i v den sobotní, nám dokládá, že Židé přizpůsobovali náboženskou praxi novým podmínkám v „rozporu“ s boží vůlí. Důvod je zřejmý, původní náboženská praxe by vedla až k úplnému vyhlazení židovského obyvatelstva, ale protiřečí si s tvrzením Josepha Flavia, že by lidé „měli stále zachovávat neměnnou víru v boha

⁵⁵ Srv. CA II, 226.

⁵⁶ CA II, 184.

⁵⁷ CA I, 212 (Flavius, *O starobylosti*, 45). Srv. 2Mak 5,25–26.

⁵⁸ CA II, 278 (Flavius, *O starobylosti*, 98). Srv. CA II, 226: „Poslušnost zákonům je dokladem ctnosti, proto necht' obdivovatelé Spartanů porovnávají chronologii jejich obce s naším zřízením, které je o více než dva tisíce let starší.“ (Flavius, *O starobylosti*, 91).

a *neměnný* způsob projevů úcty k němu.⁵⁹ Dochází tedy k situaci, kdy Flavius na jedné straně Řekům vyčítá, že jejich víra v boha, stejně tak náboženská praxe není neměnná, ale je zcela zjevné, že náboženská praxe na rozdíl od doktríny *není neměnná* ani u Židů. Navíc Flavius dokládá, že Řekové židovskou náboženskou praxi znali a při této příležitosti cituje Agatharchida z Knidu (2. stol. př. n. l.):

Lidé, kteří se nazývají Židy, obývají velmi opevněné město, které domorodci nazývají Jeruzalém. Jejich zvykem je zdržovat se každého sedmého dne práce. V ten den nenosí zbraň, nepracují na poli a vůbec nevykonávají žádnou službu, ale až do večera se modlí ve svatyních s rukama vztaženýma k nebi. Když do země vtáhl se svým vojskem Ptolemaios, syn Lagův, tito lidé, místo aby chránili své město, setrvali ve svém poštilém chování. Jejich vlast pak dostala špatného pána, a tak se ukázalo, že ten zákon jim ukládá špatný zvyk. Všechny ostatní kromě Židů tato událost poučila, že se mají uchýlovat ke snům a k tradovaným názorům o bozích jen v těch případech, kdy lidský rozum je na pochybách a nedokáže se sám rozhodnout. Agatharchidovi ten příběh připadal směšný, ale kdo naň pohlédne bez zaujatosti, vidí, že je něco velkého a chvályhodného, jestliže existují lidé, kteří raději dají přednost dodržování zákonů a zbožného vztahu k bohu, než aby zachránili sebe a svou vlast.⁶⁰

Židovská pozice o neměnnosti a dokonalosti zákona byla v diskusi o starobylosti pro Řeky těžko pochopitelná. Jednoduše řečeno, Řekové nemohli opakovaně pochopit, proč Židé neustále trvají na dodržování zákona, který je příčinnou velikého utrpení. Klíčová otázka, kterou si Řekové pravděpodobně kladli, patrně zněla: Jak je možné, že Židé tvrdí, že přežívají tak dlouhou dobu, a dokonce předvádí svědky dokládající jejich starobylost, když jim zákon ukládá zvyky, které vedou k vyhlazení všech obyvatel?

Podle názoru Řeků židovský způsob života je v rozporu s lidským rozumem a není tedy pravděpodobné, že by Židé mohli přežívat tak dlouhou dobu. A to i přesto, že přinášejí starobylá svědectví od okolních národů jako Flavius. Jestliže židovský zákon neumožňoval dlouhodobé přežití obyvatel, Řekové dospěli k názoru, že takový zákon nemůže být odolný a ani lid jednající podle tohoto zákona nemůže být starobylý.

Agatharchidés posuzoval židovský zákon podle toho, jak odolává náhlým politickým změnám. A dodává, že zatímco všechny ostatní národy se z této situace poučili a změnily či zrušily špatné zákony, Židé nadále trvají

⁵⁹ CA II, 253 (Flavius, *O starobylosti*, 95).

⁶⁰ CA I, 209–212 (Flavius, *O starobylosti*, 45). Srv. Flavius, *Antiquitates Judaicae* XII, 4.

na dodržování svých „špatných“ zákonů. Ze slov Flavia se můžeme domnívat, že Řekové považovali židovský zákon za nedokonalý, protože ukládal špatné zvyky.⁶¹ Židé v určitém období považovali svou náboženskou praxi za neměnnou, přestože jim hrozilo úplné vyhlazení, což je dobře patrné na náboženské praxi týkající se dne odpočinku. Připomeňme, že o této slabině v židovských zákonech nevěděli pouze učenci jako Agatharchidés, ale využívali ji k vlastnímu prospěchu rovněž vladaři a vojevůdci jako Ptolemaios, syn Lagův, velitel Antiocha IV. Apollónios a Níkanór.⁶² Uchylovat se k názorům o bozích případá u Řeků v úvahu pouze tehdy, pokud je rozum na pochybách.

Polybios například uvádí, že Lykúrgos měl ve zvyku postupovat vždy rozvážně a na základě úvahy a pouze, aby učinil své záměry pro lid přijatelnější a důvěryhodnější, opíral své myšlenky o výroky Pýthie. Podobnou povahu podle něho měl i Publius.⁶³ U Řeků bylo v těchto situacích na prvním místě uvážené politické či vojenské jednání, zatímco u Židů byla na prvním místě poslušnost božímu zákonu.

V každém případě nám jak židovské, tak i nežidovské prameny ukazují, že způsob zachování zákona o dni odpočinku nebyl pro Židy při styku s jinými lidmi vždy výhodný. V tomto kontextu je srozumitelné, proč se Židé rozhodli jedno z těchto neměnných nařízení upravit, čímž zároveň přiznávali, že jejich zákon není neměnný, jak Flavius opakovaně tvrdí.⁶⁴ Na druhou stranu jim tato změna božího zákona zajistila přežití. Zdá se tedy, že Židé ze soužití s okolními národy našli způsob, jak odstranit slabinu v božím zákoně, což jim umožňovalo předřadit uvážené politické či vojenské jednání před dodržováním božího přikázání během Šabatu.

Někteří současní badatelé uvádějí, že Flavius události z První knihy Makabejské mohl znát.⁶⁵ Otázkou ale zůstává, proč obhajuje původní židovskou náboženskou praxi, přestože byla v jeho době tato praxe dávno upravena a zmiňuje ji dokonce ve svém životopise: „[...] poslat si pro své vojsko jsem nepovažoval za vhodné, protože pátek už končil; a kdyby na-

61 Srv. CA II, 145.

62 Viz 2Mak 5,24–26; 2Mak 15,1–6.

63 Polybios, *Historiái* X, 2,8 – 13; 3,1 – 9,3. Srv. Plútarchos, *Bioi paralléloi (Vítæ parallelae)*, 5–6.

64 CA II, 183–184.

65 Viz např. Shaye J. D. Cohen, *Josephus in Galilee and Rome: his vita and development as a historian*, Boston, Leiden: Brill Academic Publishers, 2002, 44–47.

krásně vojáci přitáhli, nebylo možné nazítří se chopit zbraní, protože nám v tom brání zákony, i *kdyby se zdálo, že k tomu vybízí nějaká velká tíseň.*⁶⁶

Z kontextu vyplývá, že je Flavius k nové právní úpravě velmi rezervovaný. Jedno z možných vysvětlení je, že považoval rozhodnutí kněze Matitjáše o změně náboženské praxe za výklad zákona (Tóry), se kterým nesouhlasil, neboť byl zastáncem přísnějšího výkladu.⁶⁷ Flaviova slova o zachovávání neměnné víry v boha a neměnného způsobu jeho uctívání se patrně týkají pouze příkázání obsažených v Tóře a nikoli pozdějších kněžských výkladů.⁶⁸ Všechna ustanovení o dni odpočinku obsažená v Tóře jsou tedy nadále platná. Probíraný kněžský výklad upravuje pouze takové případy, kdy Židům hrozí velká tíseň. Pokud k takové situaci dochází, mohou bránit svůj život, víru a boží příkazy i během Šabatu. Avšak kvůli této změně Židé nepřijímají novou ústavu ani nemění Tóru, jak by si Řekové možná představovali, nýbrž jednotlivá nařízení jsou upravována kněžským výkladem, který přizpůsobuje Tóru novým politickým a sociálním podmínkám.

Flavius věděl, že Řekové znají původní židovskou náboženskou praxi založenou na tomto konkrétním ustanovení zákona, což dokládá jeho mladší současník Plútarchos z Chairóneie (46–120 n. l.), který považoval Židy nebránící své město během Šabatu za zbabělce spoutané pověřčivostí.⁶⁹ Řekové a ostatní národy by stejnou situaci řešili přijetím lepšího ústavního zřízení nebo změnou zákona.⁷⁰ Židé v této době pravděpodobně jako jediní upravovali neměnné zákony pomocí výkladu a je velmi pravděpodobné, že Řekové neměli o této exegetické praxi ani tušení,

66 Flavius, *Vitae* 161. (Flavius, *Můj život*, 148). Zdůraznění Š. L.

67 CA II, 183–184.

68 Srv. Filón, *De vita Mosis* II, 15.

69 Plútarchos, *De superstitione*, 169c. Miroslav Šedina k tomu připojuje následující komentář: „Jedná se zřejmě o jedno z tradičních řeckých klišé.“ (*Ibid.*, s. 237, pozn. 109). Srv. P. Cornelius Tacitus, *Historiae* V, 8. Srv. CA II, 148.

70 Právní praxe, o níž hovoří Řekové, se zdá být velmi stará. Setkáváme se s ní už v reformních předpisech lagašského vladaře Urukaginy (24. stol. př. n. l.), kterou popisuje Josef Klíma: „Reformy Urukaginovy přinesly oporu pro upevnění soukromého vlastnictví i patriarchálního charakteru sumerské rodiny. V textaci těchto reforem je pozoruhodné, že Urukagina staví vždy proti sobě závadný stav z minula, který má být změněn jeho reformujícím předpisem.“ (Josef Klíma, *Zákony Chamurapiho*, přeložil a výkladem opatřil doc. dr. Josef Klíma, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954, 15). Zdůraznění Š. L.

a proto nezaznamenali změnu židovské náboženské praxe, kterou ukládal výklad zákona a žili nadále v přesvědčení, že Židé stále jednají podle zákona, který jim ukládá „špatné“ zvyky a tento názor přebírali také pozdější učenci jako Plútarchos.

Porovnejme nyní Agatharchidův popis s Polybiovým pojednáním, v němž blíže uvádí, podle čeho bychom měli posuzovat uspořádání ústavy:

Při posuzování záporných či kladných vlastností jednotlivých osob, pokud k němu přistupujeme odpovědně, nezkoumáme údobí jejich života, které trávily v bezstarostném klidu, nýbrž kdy je postihlo neštěstí nebo kdy dosáhly úspěchu, protože opravdového muže můžeme prověřit podle toho, jak statečně čelí převratným proměnám osudu. Právě tak je třeba posuzovat i uspořádání státu. [...] Za hlavní příčinu úspěchu či neúspěchu musíme při každé události považovat uspořádání ústavy. Z ní totiž nejen jako z pramene vyvěrají veškeré úmysly a záměry činů, nýbrž také dosahují svého naplnění.⁷¹

Odolnost ústavy vůči převratným politickým otřesům odrážela *starobylost* obyvatel, kteří podle ní původně jednali, jak jsme viděli na příkladu achájské ústavy výše. Polybios uvádí, že hodnotícím kritériem záporných či kladných vlastností uspořádání státu není bezstarostný život v míru a prosperitě, nýbrž období, kdy zemi a její obyvatele postihlo neštěstí nebo dosáhli úspěchu, protože ústavu můžeme prověřit podle toho, jak odolává náhlým změnám. Pokud neodolává a vladař není ochoten se z předchozích chyb poučit, například přijmout nebo napodobit lepší ústavní zřízení, tak trestá svým nerozumným jednáním nejenom sám sebe, ale i všechny obyvatele, kterým vládne.⁷²

Podle Polybiova kritéria musíme hodnotit židovskou ústavu jako málo odolnou, protože nezajišťovala při nepřátelském obléhání Jeruzaléma během Šabatu bezpečí obyvatel. Řekové pravděpodobně nerozuměli tomu, proč mají Židé velmi opevněné město, když jej nemohou bránit během Šabatu, neboť v takovém případě toto opatření postrádá veškerý smysl a této slabiny v zákoně mohou využít jejich nepřátelé. Pokud obyvatelé Jeruzaléma chtějí dlouhodobě přežít, měli by podle Agatharchida i Polybia

71 Polybios, *Historiai* VI, 2, 4–6; 9–10. (Polybios, *Dějiny III*, 14–15).

72 Srv. s Assmannovým popisem povahy zákonů *maat* u Egyptanů. Jan Assmann, *Panství a spása: politická teologie ve starověkém Egyptě, Izraeli a Evropě*, přeložil O. Vochoč, Praha: OIKOYMENH, 2012, 203.

tento zákon změnit nebo přijmout lepší ústavu, která by jim zajistila větší bezpečí při styku s jinými lidmi či v dobách náhlých politických změn.

Řekové považovali lid jednající podle zákona jako je Tóra za mladý. Minulost Židů se Řekům jevila jako příliš krátká na to, aby se z ní mohli dostatečně poučit a své zákony podle toho upravit. Proto je Řekové považovali za špatné a málo prověřené. Starobylé a dokonalé ústavní zřízení Řekové poznali podle toho, *jak dlouhodobě odolávalo převratným změnám*. Agatharchidovo kritérium hodnocení židovské ústavy se víceméně shoduje s Polybiovým.

Závěr

Na začátku traktátu Flavius přiznává, že dost lidí v jeho době naslouchá pomluvám, jež rozšiřují někteří lidé, kteří Židům nepřejí a nedůvěřují jeho dějepisnému dílu, čímž zároveň říká, že existovali Řekové, které se mu nedařilo přesvědčit. Když pojednává o pomluvách, můžeme se domnívat, že se ve svém traktátu omezil na výklad nejrozšířenějších pomluv, což nám zároveň dává seznam pomluv, které se mu nedařilo vyvrátit. Jedna z tradičních pomluv se týkala také židovských zvyků o Šabat.⁷³ Avšak při bližším zkoumání je zřejmé, že se u každého nežidovského autora nemuselo nutně jednat o pomluvu, nýbrž je stejně tak pravděpodobné, že v tomto konkrétním případě mohlo jít o popis náboženské praxe Židů, kterou zaznamenali Řekové.

Důvodem, proč ji Řekové chápali jako „špatný“ zvyk nebo jako „zbabělost“, bylo, že zákon o dni odpočinku byl nevýhodný při styku s jinými lidmi v době náhlých politických otřesů. Soudě dle popisů autorů knih Makabejských, Židé si tuto skutečnost uvědomovali a rozhodli se slabinu v zákonech sami odstranit pomocí kněžského výkladu. V tomto kontextu nelze považovat reakce řeckých autorů za klišé či protizidovské projevy.

Židé na rozdíl od Řeků posuzují ústavu (zákony) podle kritéria, které je nedílnou částí víry biblických autorů (Tóry). Za hlavní příčinu úspěchu či neúspěchu při každé události považuje Flavius *poslušnost božímu zákonu*, což se shoduje s jednáním *chasídů* při obraně božího zákona, jak už bylo zmíněno výše. Zákonodárce založil židovskou ústavu na principu potrestání bezbožných, tj. těch, kteří nedodrží zákon, a odměnění těch, kteří

⁷³ CA II, 21; 26–27.

žijí podle zákona. Těmto „dá bůh znovuzrození a lepší život v koloběhu času“, říká Flavius.⁷⁴ V tomto ohledu je jednání židovských mučedníků popisované ve Druhé knize Makabejské zcela srozumitelné, neboť ten, kdo by nedodržel Tóru, nebude vzkříšen k novému a věčnému životu. Flavius se táže: „Kdo z Řeků by něco podobného v takovém případě podstoupil?“⁷⁵ A dodává: „Nikdo z nich by neriskoval, že utrpí sebemenší újmu, i kdyby viděl, že zničení hrozí všem jejich knihám. Oni jsou totiž přesvědčeni, že jejich knihy obsahují jen slova nakupená podle vůle autora [...]“⁷⁶

Řekové neměli podle Flavia důvod jednat stejným způsobem jako Židé. Oba autoři posuzují starobylost podle zcela odlišných kritérií. Hlavním důvodem je, že se ve svých dílech zabývají rozdílnou otázkou. Zatímco Polybios se ptá, co minulí vladaři dělali správně, když se lidé cítili bezpečně, jejich země prosperovala a jak se můžeme z předchozích zkušeností poučit, Flavius je přesvědčen, že pro zajištění bezpečí obyvatel a nastolení prosperity země má moudrý vladař jednat podle božích zákonů. Proto se řeckých učenců táže, proč nenásledují Mojžíšova příkladu. Otázky obou učenců vychází z odlišných konceptuálních rámců, s nimiž je nedílně spjaté jejich přesvědčení. *Theologický* konceptuální rámec charakteristický pro židovskou polemiku s Nežidy určuje výklad politického zřízení a nacházíme jej poprvé v systematické podobě u řecky píšících Židů, jejichž spisy významně ovlivnily pozdější křesťanské výklady státu.⁷⁷

Mgr. Štěpán Lisý, Th.D.
Univerzita Pardubice
Katedra religionistiky
Studentská 97
532 10, Pardubice
stepanlisy@yahoo.com

74 CA II, 218 (Flavius, *O starobylosti*, 90). Srv. Filón, *De vita Mosis* II, 46–48.

75 CA I, 44 (Flavius, *O starobylosti*, 25).

76 *Ibid.*

77 Viz např. Louis H. Feldman, „Origen’s *Contra Celsum* and Josephus’ *Contra Apionem*: the issue of Jewish Origins“, *Vigiliae Christianae*, č. 44, 1990, 105–135. Též Eric Nelson, *The Hebrew Republic: Jewish Sources and the Transformation of European Political Thought*, Cambridge, London: Harvard University Press, 2010.